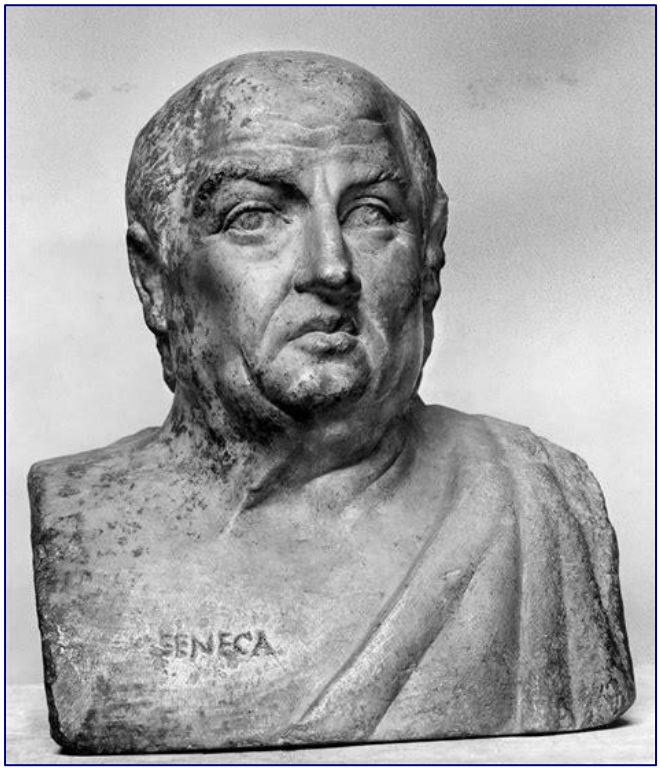

Lucius Annaeus Seneca
(c. 4 pr. Kr. – 65 po Kr.)

(Kontextové informácie k stoicizmu a zvlášť k textu "O stálosti mudrce" od Senecu potrebné ku skúške)

Bol štátnikom, rečníkom, dramatikom a stoickým filozofom. V rímskej politike pôsobil vo vysokých funkciách, bol vychovávateľom cisára Neróna - v jeho mladšom veku sa mu pripisuje vplyv nad dejinami Ríma. Keď mal takmer 70 rokov bol obvinený zo zapojenia sa do spiknutia proti Nerónovi a donútený spáchať samovraždu.

Senecova filozofia a stoicizmus predstavujú *antickú verziu „psychoterapie“*: stoicizmus je liekom na dušu a lieči duševné rozrušenia. V *De Tranquillitate Animi* (O pokoji duše) rieši napríklad Seneca stav úzkosti a vnútorného nepokoja (Serenus sa mu priznáva, že sa cíti ako loď na rozbúrenom mori). Pre stoikov je najdôležitejšie dosiahnuť stav vyrovnaného "ducha", pokoja mysle. Jedno z hlavných Senecových odporúčaní je odstrániť zbytočné túžby, lebo vedú k vnútornému rozptýleniu - zbytočný luxus, prepych, pôžitky môžu oberať dušu o pokoj, podobne ako politická činnosť. Treba sa vyvarovať extrémov - a k tomu pomôže filozofia. Pre pokojnú a zdravú myseľ tiež navrhuje prechádzky a pokojné čítanie, aby sa myseľ "odľahčila". Seneca Serena učí, ako nezúfať pri stratách, chorobe, neúspechu, starobe: to sú skúšky, ktoré testujú pokoj duše. Odkazuje na stoické ideály vyrovnaného prijímania utrpenia, ktoré neovládajú vonkajšie okolnosti. Hovorí: múdry človek sa učí vnútornej stálosti aj tvárou v tvár nešťastiam.

Základné body jeho učenia:
- cnosť (ἀρετή - arete) ako najvyššie dobro: rozumné a morálne konanie je podstatou dobrého života, rozumné=morálne)

- vnútorná stálosť (neotrasiteľnosť) a nezávislosť od vonkajších okolností (Fortuna)
- múdre využite času nášho života (nepremrhať čas nám daný, je ho málo - "O krátkosti života")
- umenie pokojnej mysle/duše (tranquilitas animi)
- odpútanosť
- dôraz na prítomný okamih (žiť tu a teraz): ľudia sa topia v starostiach o budúcnosť alebo smútia nad minulosťou, ale to nemá zmysel. Každý „prítomný deň“ treba žiť ako bol posledný.
- dôraz na etiku, každodenný život, praktickú (žitú) filozofiu (filozofia ako terapia)

Niektorí kritici ho obviňujú z pokrytectva, rozporu medzi tým, čo hlásal a ako žil: Seneca patril medzi najbohatších mužov svojej doby. (Seneca reaguje na kritiku: aj bohatý môže žiť cnostne, ak používa majetok rozumne. Skutočné zlo je iba v neresti, nie v majetku). Obviňovali ho tiež z kompromisov s politickou tyraniou Nera.

Ontológia:
Svet riadi božský rozum (logos): príroda = boh = prozreteľnosť = osud (fatum, nevyhnutný sled príčin a následkov.) „Božie“ riadenie nie je nadprirodzený zásah, ale rozumný chod prírody, ktorého sme súčasťou a ktorému sa potrebujeme podriadiť.

Teodicea:
Prečo sa zlé veci dejú dobrým ľuďom? Seneca tvrdí, že to, čo nazývame „nešťastím“, nie je pre dobrého človeka skutočným zlom: je to *tréning cností* (exercitatio), skúška, ktorá posilňuje charakter. Prírodné katastrofy nie sú „tresty“, ale súčasť prirodzeného chodu. *Prijatie* prirodzeného chodu vecí je veľkou múdrosťou, je terapiou duše.

Problém slobody:
Múdry človek súhlasí s nevyhnutnosťou (správne pristúpi k nevyhnutnému). Čo sa nedá zmeniť, je dôležité v pokoji prijať.

Smrť
V roku 65 n. l. prišlo k Pisonovmu sprisahaniu, ktorého cieľom bolo odstrániť Neróna z moci. Nerón už dlhšie nedôveroval svojmu bývalému učiteľovi a chcel sa ho zbaviť. Sprisahanie mu dalo zámienku. Seneca bol obvinený z podpory tohto sprisahania. Podľa Tacita cisár Senecovi prikázal spáchať samovraždu, čo bola v rímskej praxi častá forma likvidácie vysokopostavených osôb, lebo im nechávala určitú dôstojnosť. Podľa Tacita, keď Seneca dostal nariadenie spáchať samovraždu, prijal to pokojne a dôstojne, aj priateľov upokojoval a povzbudzoval. Sám si podrezal žili na rukách a nohách, ale krvácanie bolo pomalé, tak užil aj jed (pravdepodobne bolehlav ako Sokrates). Avšak jed nezaberal, tak ho umiestnili do horúceho kúpeľa. Pary a teplo mali pomôcť otvoriť žily a urýchliť odchod krvi. Nakoniec sa udusil parou. Bol spopolnený bez veľkých ceremónií. (Niektorí historici upozorňujú, že antické opisy smrti sú často idealizované)

Seneca vo svojich textoch písal o prípustnosti a dôstojnosti samovraždy v určitých situáciách (napr. pri tyranii, strate slobody a keď hrozí, že človek stratí dôstojnosť)

STOICIZMUS (všeobecne)

Filozofická škola antickej filozofie; vznikla koncom 4 stor. pK. ; založil ju v Aténach **Zenón z Kitia** ("Stoa" - stĺpová sieň na aténskej Agore)

Rozlišuje sa starší stoicizmus (Zenón z Kitia na Cypre, Kleanthes z Assu, Chryssipos zo Soloi), stredný stoicizmus (Panaitios, Poseidonios z Apameie) a mladší stoicizmus (novostoicizmus/rímski stoicizmus - Lucius Annaeus Seneca, Marcus Aurelius, Epiktétos).

Stoicizmus sa tradične delí na tri "disciplíny" (tripartitná koncepcia filozofie):
Logika – teória poznania, umenie argumentácie; Logika je nástrojom etiky (pomáha pri morálnom rozhodovaní).
Fyzika – ontológia, prírodné zákony, kozmos, božstvo ako rozum sveta
Etika – ako žiť, ako sa správať, cnosť ako najvyššie dobro
Tieto tri dimenzie sú prepojené a tvoria jednotný systém

Ontológia a metafyzika; panteizmus i materializmus
Iba veci (t. j. telesné, materiálne) majú plné bytie a schopnosť ovplyvňovať sa navzájom (zákon príčiny a následku). Duša, myšlienky aj cnosti sú tiež chápané ako jemné telesné formy (i Pneuma). Aj rozum sveta (Logos), božstvo, pneuma (duch) sú súčasťou hmotnej kontinuity, ich "hmota" je dostatočne jemná (výnimky: čas, miesto, prázdnota).

Panteizmus: boh ako príroda (kosmos)

Vesmírne dianie je inteligentné, rozumné, kozmos nie je chaotický. Je riadený rozumom (Logos), často identifikovaným s božstvom alebo božskou Prozreteľnosťou.
Všetko, čo sa deje, je podľa stoikov nevyhnutné, usporiadané podľa logického a rozumového poriadku. Náhoda (tyche/ "Fortuna") nemá u stoikov samostatné miesto: to, čo voláme „náhodou“, je len náš *nedostatok poznania*. Svet je deterministický v tom zmysle, že všetky javy, udalosti, pohyby sú súčasťou príčinného reťazca a zákonov prírody. Jednoducho, všetko je tak, ako má byť. Zlé udalosti sú tiež súčasťou celku, majú svoje miesto v kozmickom pláne.

Teória poznania
Stoici rozlišovali medzi „impresiou“ (*impressio* - predstava, dojem), ktorá sa nám v mysli objaví pri styku so svetom a pravdivým poznaním (episteme). Naše reakcie na tieto dojmy sú rozhodujúce. Nie všetky dojmy sú pravdivé, niektoré sú falošné alebo skreslené. Napr. v tmavej chodbe sa môže zdať, že tam stojí osoba, hoci tam nikto nie je. To je falošný dojem “vidím niekoho”, ale v realite tam nikto nie je. Iný príklad: veľa ľudí má dojem, že „smrť je zlo“, a preto stoici odporúčajú čeliť tejto predstave racionálnou úvahou, že smrť patrí k prírodným zákonom, je súčasťou nevyhnutného diania ("osud"). Je rozdiel medzi reálnou vecou (smrť) a našou mentálnou interpretáciou tej veci ako “zla”. Je to naozaj tak? - pýta sa vždy stoik.

“*Človeka neznepokojujú samotné veci, ale len jeho predstavy o nich. Tak aj smrť nie je nič hrozné, inak by sa zdala hrozná aj Sokratovi. Náš veľký strach však spočíva na našej predstave, že smrť je čosi hrozné.*” (Epiktetos, *Enchiridion*/*Rukoväť,* filozof Epiktétos bol bývalý otrok)

Úlohou múdreho je nenasledovať prvý dojem (nepripisovať mu *súhlas*), ale zastať sa a uvažovať. Je v mojej predstave niečo, čo môžem overiť? Sedí tento dojem s rozumom a skúsenosťou? Ak nie, tak mu *neudelím súhlas* - neberiem ho ako pravdu, ale odmietnem ho alebo sa zdržím súdu (*epoché*). (pozn: Descartes bude hovoriť o "jasnom a zreteľnom" poznaní, neskôr veda o evidencii..) Teda, človek má možnosť buď „súhlasiť“ s predstavou (prijať ju), alebo ju odmietnuť na základe múdreho uváženia. Výborná filozofická prax!

Iba mudrc (filozof) má pravú istotu poznania (episteme); bežní ľudia sú podľa stoikov v stave približného poznania, omylov a opráv. Cesta filozofa spočíva v zdokonaľovaní úsudku, tréningu rozumu v reakcii na predstavy. Logika a správna argumentácia pomáha človeku rozlišovať pravdivé predstavy od falošných, vyhýbať sa klamom jazyka, rozprávať správne a rozumne.

Etika a stoicizmus ako terapia

Etika u stoikov sa často interpretuje ako „terapia duše“.
Cnosť je jediné skutočné dobro; všetky ostatné veci (bohatstvo, zdravie, sláva) sú „indiferentné“ (adiaphora), teda neutrálne, nemajú morálnu hodnotu samé o sebe. Ak človek pestuje cnosti (odpútanosť, stálosť, umiernenosť, opatrnosť a pod), je nezávislý od vonkajších okolností. Cnosť sama stačí na *eudaimoniu* (spokojný, vyvážený život).

Vášne duše a ich liečenie

Stoici teda považujú vášne (pathe) za *falošné úsudky* o hodnotách: strach, túžba, zúfalstvo sú výsledkom nesprávneho súhlasu s našimi predstavami. Liečba spočíva v „terapii vášní“: odhaľovať, že tieto vášne sú nadbytočné, učiť rozum rozumieť ich mechanizmom, pochopiť ich škodlivosť, odmietať ich a rozvíjať *eupatheia* (dobré city, ktoré sú v súlade s rozumom, napr. radosť či dobrá túžba/vôľa po dobre).

Chrysippos sa napr. v diele *O vášniach* venuje teórii a terapii vášní ako psychologickému procesu. Vášne nie sú „surové pocity“ (vnemy), ale falošné úsudky rozumu o tom, čo je pre nás dobré alebo zlé. Napr. strach je presvedčenie, že nám hrozí zlo; hnev je presvedčenie, že sa má človek pomstiť za krivdu. Celý proces vyzerá takto:
1) Dojem (phantasia / impressio): zmyslový alebo mentálny podnet (napr. niekto ma urazí).
2) Prvotná reakcia (propatheia): krátky, nevedomý telesný reflex (zľaknutie, zrýchlený pulz, očervenanie v tvári). Tento ešte nie je vášeň.
3) Súhlas: udelíme dojmu platnosť („To je hrozné!“, „To je neodpustiteľná urážka!“, "Ako si to mohol dovoliť!?").
4) Vytvorenie presvedčenia: ak súhlasíme s falošným hodnotením, vzniká vášeň, teda už trvalejší stav mysle a tela.
Rozlišuje štyri druhy vášní: *túžba* (honba po domnelom dobre), *strach* (*phobos*, očakávanie domnelého zla), *rozkoš* (*hēdonē*, uspokojenie z domnelého dobra), *zármutok* (lypē) – utrpenie z domnelého zla.
Terapeutickým kľúčom je vycvičiť správny vnútorný postoj: nezaujať súhlas s chybnými dojmami.
Praktické cvičenia: pripomínanie si krátkosti života, kontroly nad tým, čo je v našej moci, prijímanie toho, čo nie je v našej moci, odmietanie „prikývnuť“ strachu či túžbe, vizualizácie toho, čoho sa bojíme a pod. (Praktické cvičenia sú prítomné aj v textoch rímskych stoikov a sú často formulované tak, aby slúžili ako pomôcky pri prekonávaní úzkostí, neistej mysle či vonkajších otrasov.)

Múdrosťou je sústrediť sa na to, čo je pod našou kontrolou (predstavy, činy, postoje) a akceptovať to, čo nie je (telo, majetok, poveternostné udalosti, skutky druhých...).

Cieľ: vnútorná sloboda, pokoj duše, eudaimonia (dobrý život)

Život v súlade s prírodou
V stoickej tradícii je výraz kata physin („podľa prírody“) kľúčový. Odkazuje na to, že cnosť, ľudské konanie a rozumné postoje majú byť zladené s celkovou štruktúrou prírody, teda kozmu. Stoici definovali cieľ (telos) života ako “žitie v súlade s prírodou". Pre stoikov ako panteistov je príroda posvätná. Ľudská prirodzenosť je súčasťou kozmu, podobne božská. Takže život v súlade s prírodou je tiež synonymom súladu s poriadkom božského Logos. Nie je to slepé podriadenie sa, ale vedomé spojenie sa so Zámerom Celku. Tento súlad ľudská bytosť docieli správnym používaním rozumu.

Cnosť (spravodlivosť, statočnosť, miernosť...) je naplnením prirodzenosti, je tým, k čomu nás „príroda“ volá, lebo je to v súlade s racionalitou a celkovým usporiadaním kozmu.

Stoici väčšinou chápali prírodu (kozmos) ako živý, inteligentný organizmus riadený Logosom (rozumom/zmyslom).

Pneuma: „duch“, „dych“, život - univerzálna životná sila prenikajúca všetko. Pneuma pôsobí na rôznych stupňoch: v neživej hmote, v rastlinách ako vegetatívna sila, v zvieratách a ľuďoch ako duša a rozum. Chápe sa ako jemná aktívna matéria/energia (Ich metafyzika nie je „mŕtvym“ hmotným mechanistickým materializmom, ale dynamickým, oduševneným, vitálnym svetom).

Zaujímavosť:
Prebieha porovnávací filozofický výskum s budhizmom v jeho čistej podobe (veľa podobností na rovine praktickej/žitej ... teoretické odlišnosti v metafyzike, chápaní osobnej identity a pod.).

